

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ ПРОЦЕС ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СУСПІЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА

Кореневою проблемою суспільного розвитку є гармонізація відносин суспільства з кожною окремо взятою особистістю, тобто її соціалізація. Нині існує ціла низка тлумачень поняття соціалізації, адже вона є доволі складним і багатоаспектним процесом і наше завдання полягає в тому, щоб з'ясувати його, враховуючи всі погляди на цей процес. Соціалізацію можна розглядати з точки зору трьох напрямів: соціально-філософського, соціально-психологічного й соціально-педагогічного. Нас цікавить саме соціально-педагогічний напрям феномену соціалізації, що тісно пов'язаний з системою освіти, зокрема з системою вищої освіти. Особливо актуальною для суспільства є соціалізація молоді, адже саме в період підліткового віку чи юнацтва закладаються основні структури особистості, якісні характеристики якої залежать від ступеня педагогізації оточуючого середовища. Таким чином, соціалізація особистості з філософсько-соціологічної проблеми перетворюється на проблему педагогічного спрямування й розв'язання її є важливим фактором оптимального розвитку як особистості, так і суспільства в цілому. Проте перш ніж розглядати термін «соціалізація» через призму освітньої діяльності, ми вважаємо за необхідне з'ясувати сутність цього терміну, проаналізувати погляди деяких вчених на вивчення проблеми соціалізації, визначити різновиди і чинники, що впливають на процес соціалізації, розглянути соціалізацію студентської молоді в умовах навчання у ВНЗ.

Поняття «соціалізація» було введено в наукову систему понять американським соціологом Ф. Гіддінгсом наприкінці XIX століття. За Гіддінсом соціалізація – процес розвитку соціальної природи людини [7, 4]. Загалом, проблемою соціалізації цікавилися чимало зарубіжних науковців, серед яких: Ф. Знанецький, Ч. Кулі, Г. Тард, Дж. Мід, Т. Парсонс, В. Томас. Їхні концепції лягли в основу розгляду людини як суб'єкта соціалізації. Чарльз Кулі, автор теорії «дзеркального «я» і теорії малих груп, вважав, що індивідуальне «я» набуває соціальної якості в комунікаціях, у міжособистісному спілкуванні всередині первинної групи (сім'ї, групи ровесників, сусідньої групи), тобто в процесі взаємодії індивідуальних і групових суб'єктів. Вільям Томас і Флоріян Знанецький висунули положення про те, що соціальні явища і процеси варто розглядати як результат свідомої діяльності людей, що, вивчаючи ті або інші соціальні ситуації, треба враховувати не лише соціальні обставини, але й погляди індивідів, включених у ці ситуації, тобто розглянути їх як суб'єкти соціального життя. Джордж Герберт Мід розробляв напрям в науці, який дістав назву символічного інтеракціонізму й вважав центральним поняттям соціальної психології «міжіндивідуальну взаємодію». Сукупність процесів взаємодії, за Мідом, конститує суспільство й соціальний індивід. Ідеї Ч.Х. Кулі,

В.І. Томаса, Ф. Знанецького і Дж.Г. Міда справили величезний вплив на вивчення людини як суб'єкта соціалізації, на розробку концепцій соціалізації в руслі суб'єкт-суб'єктного підходу. У ХХ ст. проблему соціалізації досліджували американські соціологи з метою забезпечити перетворення дитини у добре пристосованого члена суспільства, до якого вона належить. Французькі соціологи розглядали соціалізацію як сукупність взаєморозуміння, взаємостосунків у суспільстві, в які індивід вступає у процесі формування як особистості. Питання соціалізації не залишили поза увагою й вітчизняні вчені: Н. Андрєєнкова, Л. Виготський, М. Іорданський, П. Каптерєв, І. Кон, В. Ольшанський, В. Паригін, С. Савченко. Усі вони, в залежності від своїх поглядів, давали власне тлумачення терміну «соціалізація». У 30-ті роки ХХ ст. термін «соціалізація» був одним з основних у теорії соціального виховання. У 60-ті роки соціалізацію розуміли як входження в соціальне середовище шляхом пристосування до нього. У 70-ті роки вчені І.С. Кон і В.Г. Ольшанський визначали соціалізацію як процес, у ході якого людська особистість з певними особистісними задатками набуває якостей, необхідних їй для життєдіяльності [9, 350]. С.В. Савченко в своєму дослідженні трактує соціалізацію як:

- багатофакторний процес набуття індивідом якостей, направленість яких визначається конкретною соціальною ситуацією;
- явище, сутнісні характеристики якого забезпечують суб'єкт – суб'єктну єдність особистості, що виражається в одночасному засвоєнні й відтворенні соціальних цінностей і норм;
- соціокультурний феномен, який має незмінність психологічних механізмів і їхню неповторність у контексті становлення конкретної особистості;
- рушійну силу, що активізує процеси самоперетворення, які відбуваються на фоні змін соціокультурного середовища;
- соціально – педагогічне поняття, яке відображає хід соціального формування особистості в конкретному соціокультурному середовищі;
- процес соціальної ідентифікації типу особистості, який, на відміну від виховання, формує духовний світ людини [6, 12].

Згідно з Українським педагогічним словником, «соціалізація» – процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку як цілісної особистості [8, 145].

Дуже часто соціалізацію ототожнюють з процесом виховання, проте ці поняття не є тотожними, соціалізація є невід'ємною складовою процесу виховання. Розглядаючи співвідношення виховання і соціалізації особистості, багато хто з науковців вважає, що виховання є особливим способом і формою соціалізації, а саме – процесом цілеспрямованої і свідомо контрольованої соціалізації. [2, 57]. У педагогічному енциклопедичному словнику поняття «соціалізація» визначається як розвиток людини протягом усього життя у процесі засвоєння і відтворення культури суспільства. Процес соціалізації умовно поділяють на чотири складових:

- стихійну соціалізацію, зміст, характер і результати якої визначаються

соціально-економічними і соціокультурними умовами, що склалися в суспільстві;

- відносно спрямовану соціалізацію, коли держава застосовує економічні, законодавчі, організаційні заходи, які об'єктивно впливають на життєвий шлях людини;
- відносно соціально контрольовану соціалізацію, коли суспільство і держава створюють умови для розвитку людини;
- самозміна людини (більш чи менш усвідомлена), яка має просоціальний, асоціальний чи антисоціальний характер [5, 266].

Соціалізація сприяє соціальному розвитку, самовдосконаленню й самореалізації особистості, що в подальшому впливає на відродження суспільства. З одного боку соціалізація передбачає засвоєння індивідом соціального досвіду, адаптацію до соціального середовища, засвоєння його традицій, норм і цінностей, а з іншого – це активна діяльність, включення в соціальне середовище. Молодь, включаючись в життя суспільства, набуває соціальних знань і вмінь через ознайомлення із законодавчими документами та через освітньо – виховні програми.

Найважливішим інститутом соціалізації особистості є сім'я. Саме в сім'ї людина отримує перший досвід соціальної взаємодії. Протягом деякого часу сім'я взагалі є для дитини єдиним місцем отримання такого досвіду. Сім'ю можна розглядати як модель і форму базового життєвого тренінгу особистості. Потім в життя людини включаються такі соціальні інститути як дитячий садок, вулиця, школа. І хоча і в цей час сім'я залишається одним з найважливіших факторів соціалізації особистості, навчальні заклади також відіграють дуже важливу роль. Зокрема визначають чотири групи чинників, що впливають на соціалізацію: мегафактори – космос, планета, світ; макрофактори – країна, етнос, суспільство, держава; мезофактори – регіон, селище, місто, радіо, телебачення, субкультура; мікрофактори – сім'я, сусіди, групи однолітків, мікросоціум, виховні, суспільні, релігійні організації [5, 267].

Перебуваючи у світі соціальних відносин, кожна людина стає об'єктом соціалізації. Про це свідчить те, що зміст процесу соціалізації визначається зацікавленістю суспільства в тому, щоб людина успішно оволоділа ролями чоловіка або жінки (статеворольова соціалізація), створила міцну сім'ю (родинна соціалізація), могла б і хотіла компетентно брати участь у соціальному і економічному житті (професійна соціалізація), була законослухняним громадянином (політична соціалізація) і т. ін. Однак людина стає повноцінним членом суспільства будучи не лише об'єктом, а й суб'єктом соціалізації, який засвоює соціальні норми і культурні цінності, виявляючи активність, саморозвиваючись і самореалізуючись в суспільстві. Суб'єктом соціалізації людина стає об'єктивно, бо протягом усього життя на кожній черговій сходинці перед нею постають завдання, для вирішення яких вона діє більш або менш усвідомлено, ставить перед собою відповідні цілі, тобто проявляє свої суб'єктність і суб'єктивність.

У деякій мірі можна умовно вирізнити три групи завдань, які вирішує людина на кожному віковому етапі або на етапі соціалізації:

- природно-культурні завдання – досягнення певного рівня фізичного і сексуального розвитку. На кожному віковому етапі людині необхідно досягти певного ступеня пізнання тілесного канону, властивого тій культурі, в якій вона живе; засвоїти елементи етикету, символіки, кінетичної мови, пов'язані з тілом і статевою поведінкою; розвинути і реалізувати фізичні і сексуальні задатки; вести здоровий спосіб життя, адекватний статі і вікові; перебудовувати самоствлення до життя, стиль життя відповідно до статево-вікових і індивідуальних можливостей;

- соціально-культурні завдання – пізнавальні, морально-етичні, ціннісно-сміслові – специфічні для кожного вікового етапу в конкретному соціумі в певний період історії. Ці завдання об'єктивно визначаються суспільством у цілому, а також етнорегіональними особливостями і найближчим оточенням людини. Специфічні соціально-культурні завдання постають перед людиною на кожному віковому етапі в процесі участі в житті суспільства;

- соціально-психологічні завдання – це становлення самоусвідомлення особистості, її самовизначення в актуальному житті і на перспективу, самореалізація і самоствердження, які на кожному віковому етапі мають специфічний зміст і способи їхнього вирішення.

Реалізація завдань трьох вищезазначених груп є об'єктивною необхідністю для розвитку людини. Якщо якась група завдань або суттєві завдання якоїсь групи залишаються невирішеними на тому чи іншому віковому етапі, то це робить соціалізацію людини неповною. Можливий варіант, коли те або інше завдання, невирішене в певному віці, зовні не позначається на соціалізації особистості, але через певний проміжок часу воно «виринає», що призводить до невмотивованих вчинків і рішень, до дефектів соціалізації.

Процеси соціалізації в кожному суспільстві мають багаторівневий і багатоаспектний характер. Чим складнішим і відкритішим стає суспільство, тим відповідно більшої складності набувають зміст і форми реалізації цих процесів, а отже, і завдання інституцій освіти, виховання та соціалізації молоді [2, 56]. У сучасному суспільстві ці процеси мають свою специфіку, що пов'язано з особливостями соціальної структури і мобільності. По-перше, в традиційному суспільстві життєвий шлях людини визначається тим, до якої соціальної групи належать її батьки. Від народження до смерті людина послідовно проходить декілька вікових ступенів і на кожному етапі піддається «попередній соціалізації».

І в зарубіжній, і у вітчизняній педагогічній практиці проблема соціалізації як важливої мети й складової педагогічного процесу набуває все більшої й більшої актуальності. Сучасні інтеграційні процеси стають стимулом до посилення соціалізуючих аспектів діяльності європейських інституцій освіти.

Історичною закономірністю є зростання педагогічної складової у діяльності всіх суспільних інституцій і суспільства як такого. Ця закономірність виражається поняттям «педагогізація» суспільства і відображає глибинну потребу і тенденцію у дедалі повнішому свідомому оволодінні людьми умовами власного життя і розвитку, а отже і процесом індивідуального розвитку та

соціалізації молоді як однією з цих умов [2, 83]. Освіта є особливою соціальною інституцією й залежить у своїй організації від функціонування й структури інших суспільних підсистем – політичної, економічної, соціальної, але, в свою чергу, вона і впливає на діяльність інших суспільних підсистем. Важливим є те, щоб ці системні взаємозв'язки посилювалися, а також, щоб зростала внутрішня незалежність інституцій, які утворюють систему. Тому соціалізація набуває вагомого значення, так як вона є особливою формою взаємозв'язків системи освіти на сучасному етапі розвитку суспільства і є, фактично, державною і освітньою політикою в дії [4, 49]. Як зазначав М.Ф. Головатий, «ефективність соціалізації молоді найбезпосереднішим чином пов'язана з тим, наскільки тісно узгоджені потреби суспільства, система освіти і професійної підготовки молоді та її життєві плани. Точніше, система освіти молоді є своєрідним з'єднувальним «містком» між потребами суспільства та життєвими планами молоді» [1, 41].

У сучасному суспільстві процес соціалізації молоді ускладнюється внаслідок переоцінки традицій, норм і цінностей. Раніше молодь значною мірою спиралася на досвід попередніх поколінь, але тепер молоді люди завоюють і творять новий соціальний досвід, покладаючись переважно на себе. Соціалізація студентської молоді пов'язана передусім з навчанням у ВНЗ, з опануванням низки нових дисциплін, необхідних для подальшого професійного становлення особистості. Молода людина, вступаючи до ВНЗ, стає членом студентської групи й поринає в процеси спілкування цієї групи. У результаті «входження» в систему вищої школи й набуття нового соціального статусу відбувається докорінна перебудова динамічного стереотипу, засвоєння спочатку зовнішніх атрибутів, а вже потім і внутрішнього змісту свого нового соціального статусу – студента. Це створює позитивну атмосферу для формування особистості студента, його самовиховання. Але крім цього, необхідно враховувати ще один чинник. Це міжособистісні стосунки студентів у процесі навчання, а також серед студентів, які мешкають у студентських гуртожитках. Спочатку має місце первинна соціалізація, що охоплює приблизно перший і другий рік навчання, а вже потім йде вторинна соціалізація, яка складається з вузівського періоду, коли студент готується до свого майбутнього соціального статусу, до виконання в суспільстві його соціальних функцій, та «післявузівський» період, який характеризується залученням випускника ВНЗ в нове соціальне середовище, що й стане практичним довершенням соціально-культурного формування.

Необхідною умовою ефективної соціалізації у процесі навчання є наявність зворотного зв'язку, тобто розуміння іншої людини, тих взаємин, які складаються на різних рівнях взаємодії: «педагог-студент», «студент-студент».

Фундаментом творення світогляду молодої людини є соціальні цінності, тобто узагальнені уявлення про мету й норми поведінки. Ціннісні орієнтації студентства формуються в процесі соціалізації і виявляються в цілях, інтересах, переконаннях, спілкуванні і діяльності особистості. Поява власних соціальних настановлень, переконань, орієнтацій свідчить про активний зацікавлений пошук свого «Я» в соціумі [3, 146]. Якщо, наприклад, до числа першочергових за важливістю життєвих цінностей з погляду радянської молоді належали праг-

нення бути корисним батьківщині, мати цікаву творчу роботу, заслужити повагу людей, кохати і бути коханим і тільки після цього – матеріальний добробут, то для багатьох сучасних студентів основними цінностями є віднаходження своєї ролі в суспільстві, матеріальне забезпечення.

Зміни функціонування суспільства призвели до різноманіття стилів життя молоді: сформувалися нова еліта, змінилося уявлення престижу, трансформувалися цінності, переконання. Звісно, цінності та антицінності студентської молоді не залишаються незмінними протягом всього життя. Особистий досвід, соціальні зміни зроблять свої виправлення.

Таким чином, соціалізація студентської молоді є складним безперервним процесом, за якого потреби окремо взятої особистості адаптуються до потреб суспільних, але ця адаптація носить не пасивний характер, це є активний творчий процес присвоєння загальнолюдських цінностей, коли індивід проявляє всі свої сили, добровільно вибудовує свою роль у суспільстві. Сутність соціалізації полягає у поєднанні пристосування й уособлення людини в умовах конкретного суспільства, в збагаченні досвіду людини, її реалізації як особистості, здатності впливати на життєві обставини, оточуючих людей. І далеко не останню роль в реалізації цих завдань відіграє освіта. Рівень соціалізації є своєрідним показником формування соціальних якостей та самореалізації студентської молоді. Відповідно до міри соціалізованості визначаються й конкретизуються всі соціальні та психологічні характеристики студентства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Головатый Н.Ф. Социология молодежи. – Киев: МАУП, 1999. – 223 с.
2. Лавриченко Н.М. Педагогика социализации: европейские абрисы. – К.: ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 443 с.
3. Орбан-Лембрик Л.Е. Социальная психология: Підручник у 2 кн. Кн. 1: Социальная психология личности і спілкування. – К.: Либідь, 2004. – 576 с.
4. Педагогика / Под ред. С.А. Смирнова. – М.: Академия, 1999. – 528 с.
5. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад; Редкол.: М.М. Безруких, В.А. Болотов, Л.С. Глебова и др. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.
6. Савченко С.В. Науково – теоретичні засади соціалізації студентської молоді в позанавчальній діяльності в умовах регіонального освітнього простору: Автореф. дис. ... д. пед. наук. – Луганськ, 2004. – 18 с.
7. Социальная педагогика: Підручник / За заг. ред. А.Й. Капської. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 345 с.
8. Український педагогічний словник: Довідкове видання / Упорядник С.У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
9. Хомич Л.О. Взаємозв'язок процесів соціалізації і виховання особистості // Педагогічна й психологічна науки в Україні. – К.: Педагогічна думка, 2007. – Т. 5: Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – С. 350-356.